

Отримано

22.09.2023 р.

Голова спеціалізованої
вченої ради

ДФ 26.133.033

д. п. н., проф. Петрюк Ж.В.

Голові спеціалізованої вченої ради

ДФ 26.133.033

у Київському університеті

імені Бориса Грінченка

доктору педагогічних наук, професору,

професору кафедри соціальної

педагогіки та соціальної роботи

факультету психології, соціальної

роботи та спеціальної освіти

Петрюк Жанні Василівні

Рецензія

Спіріної Тетяни Петрівни, кандидата педагогічних наук, доцента, доцента кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертацію Дулі Аліни Володимирівни «Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота

1. Актуальність дисертаційного дослідження

Бойові дії, що розпочались у 2014 році на Сході України, суттєво погіршили соціально-демографічну, екологічну та економічну ситуацію. Через військову агресію Російської Федерації знизився соціальний рівень життя населення, зокрема сімей учасників АТО/ООС, оскільки вони характеризуються дистантністю, вразливістю, нестійкістю, недостатнім виховним потенціалом, дефіцитом прояву позитивних почуттів, формуванням патерну неповної сім'ї, наявністю проблем, пов'язаних із фізичною та психологічною травматизацією учасників АТО/ООС, вторинною психологічною травматизацією членів сімей учасників АТО/ООС та небезпекою розпаду сім'ї.

Варто зазначити, що протягом написання дисертації змінювалась воєнна ситуація в Україні та відбувалися відповідні зміни в українському законодавстві. Антитерористична операція, що розпочалася 2014 року, в 2018 році отримала нову назву – операція об'єднаних сил. Із моменту

повномасштабного вторгнення Росії в Україну (24 лютого 2022 року) прийнято вживати термін «учасник бойових дій» для всіх військових, які беруть у них участь.

Науково-теоретичний аналіз нормативно-правових документів, українського та міжнародного досвіду забезпечення соціальної підтримки учасників бойових дій та членів їхніх сімей, свідчить, що проблеми й потреби сімей учасників АТО/ООС та стан надання соціальної підтримки недержавними організаціями цій групі отримувачів соціальних послуг потребують подальшого дослідження. Актуальність теми дослідження Дулі Аліни Володимирівни зумовлена специфікою соціальної підтримки недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції в Україні.

Отже, дисертаційне дослідження Дулі Аліни Володимирівни відповідає державним потребам щодо науково-дослідної діяльності та виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи «Соціалізація вразливих груп населення в контексті розвитку територіальних громад в Україні» (2021–2026 рр.) (державний реєстраційний номер: 0121U112043) і є складовою комплексної наукової теми Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка «Особистість в умовах суспільних трансформацій сучасної України» (2016–2021 рр.) (державний реєстраційний номер 0116U002960).

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних)

Як найбільш істотні наукові результати виконаного дисертаційного дослідження вважаємо за доцільне відзначити такі: вперше визначено поняття «сім'ї учасників АТО/ООС» як вразливі сім'ї з високим рівнем ризику виникнення сімейного неблагополуччя; поняття «соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС» як специфічний вид діяльності спеціально уповноважених органів держави, недержавних організацій, фахівців із соціальної роботи задля оптимізації психоемоційного стану учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей, сприяння соціальній адаптації та інтеграції; проблеми та потреби сімей учасників АТО/ООС; типи сімей учасників АТО/ООС; стан надання соціальної підтримки сім'ям учасників АТО/ООС у діяльності недержавних організацій.

У дисертації представлено програмно-змістове забезпечення як орієнтир здійснення соціальної підтримки недержавними організаціями сімей

учасників АТО/ООС. Воно складається із комплексної програми «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС», метою якої є оптимізація психоемоційного стану учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей, сприяння соціальній адаптації та інтеграції, нормальному функціонуванню сім'ї й зростанню соціального благополуччя через надання їм інформаційної, психологічної, соціально-педагогічної, правової й соціально-гуманітарної допомоги; інструментарію для експертного оцінювання програмно-змістового забезпечення соціальної підтримки недержавними організаціями сімей учасників АТО/ООС; діагностичного інструментарію для аналізу проблем і потреб сімей учасників АТО/ООС та визначення їхнього психоемоційного стану та інструментарію перевірки дієвості комплексної програми; навчального змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями», метою якого є: формування уявлення про сутність, форми та методи соціальної роботи з учасниками АТО/ООС і членами їхніх сімей, а також відпрацювання навичок розроблення програми соціальної підтримки відповідно до виявлених проблем та потреб.

Отже, новаторство рецензованої праці полягає у розробленні програмно-змістового забезпечення соціальної підтримки сімей учасників АТО/ООС недержавними організаціями.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації

Результати рецензованого дослідження є важливим внеском у розвиток теорії та практики галузі соціальної роботи в Україні. На теоретичному рівні дисертація Дулі Аліни Володимирівни вирізняється обґрунтуванням сутності та специфіки соціальної підтримки недержавними організаціями сімей учасників АТО/ООС.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані фахівцями із соціальної роботи державних та недержавних організацій із метою оптимізації процесу надання соціальної підтримки сім'ям учасників АТО/ООС; закладами вищої освіти в розроблені навчальних дисциплін «Соціальна робота з різними типами сімей», «Соціальна робота з вразливими групами населення» (для студентів першого (бакалаврського) освітнього рівня), «Соціальна робота з учасниками бойових дій і членами їхніх сімей» (для студентів другого (магістерського) освітнього рівня) спеціальності 231 Соціальна робота.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Базується на належному й усебічному аналізі основних положень і висновків, сформульованих на основі результатів дослідження, що передбачало такі етапи: визначення потреб і проблем сімей учасників АТО/ООС; аналіз стану надання соціальної підтримки сім'ям учасників АТО/ООС у діяльності недержавних організацій.

Одержанню достовірних результатів також сприяв якісний аналіз відповідної джерельної бази, зокрема, монографій, дисертацій, публікацій у фахових періодичних виданнях, апробаційних матеріалів зарубіжних та українських дослідників.

Отже, наукові положення й висновки вважаємо теоретично обґрунтованими та достовірними. Фактів, які б свідчили про недостовірність наведеної у дисертації інформації, не виявлено.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується чіткістю окреслених кваліфікаційних ознак дослідження – метою, визначеними об'єктом і предметом дослідження; підтверджується коректністю постановки розглянутих завдань, обґрунтованістю вихідних положень, добром комплексу дослідницьких методів, адекватних меті та завданням роботи, проаналізованою науковою літературою, сформованою належною базою дослідження (263 наукових, навчально-методичних, аналітичних праць), узагальненими та опублікованими отриманими результатами дослідження у вигляді дисертації, основні положення якої опублікувала самостійно чи у співавторстві, де її творчий доробок є основним.

Зазначене вище засвідчує, що Дуля Аліна Володимирівна набула необхідних теоретичних знань, умінь, навичок, загальних і спеціальних (фахових) компетентностей самостійного дослідника, необхідних для доктора філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Вважаємо, що поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, що підтверджує володіння здобувачкою теорією досліджуваної проблеми і відповідними методами наукового пошуку, а Дуля Аліна Володимирівна є самостійним науковцем, яка оволоділа необхідними для рівня доктора філософії компетентностями.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях

Основні положення та результати дослідження висвітлено у 16 наукових публікаціях (із них 11 – одноосібних, 5 – у співавторстві), зокрема: 5 статей – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 стаття – у періодичному науковому виданні, проіндексованому в базі даних Scopus; 1 стаття – у періодичному науковому виданні, проіндексованому в базі даних Web of Science Core Collection; 9 наукових публікацій, у яких додатково висвітлено результати дисертації.

Усі публікації Дулі Аліни Володимирівни мають авторитетне та фахове апробування під час 23 науково-практичних конференцій, семінарів різного рівня, в яких вона брала участь, відображають визначені нею ідеї, проаналізований матеріал, зроблені висновки.

Основні результати дисертаційної роботи обговорено й отримано позитивну оцінку на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, семінарах та щорічних звітних науково-практичних конференціях Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ, 2017–2023 рр.).

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу

Дисертація Дулі Аліни Володимирівни має науково обґрунтовану структуру: вступ, три розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел і додатки. Послідовність і логіку викладу тексту дисертації визначено необхідністю вирішення поставлених завдань дослідження.

Дисертаційна робота Дулі Аліни Володимирівни виконана на високому професійному рівні, містить цінні наукові результати. Зокрема, дослідницею з'ясовано особливості функціонування сімей учасників АТО/ООС; представлено діагностичний інструментарій для визначення проблем, потреб та психоемоційного стану учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей; розкрито зміст, види, форми та етапи соціальної підтримки сімей учасників АТО/ООС.

У дисертаційному дослідженні подальшого розвитку набули зміст, форми та методи соціальної підтримки сімей учасників АТО/ООС у недержавних організаціях та програма підготовки фахівців цих організацій до роботи з означеними сім'ями.

Визначено специфіку соціальної підтримки сімей учасників АТО/ООС, а саме: поєднання принципів комплексності, сімейно орієнтованості та міждисциплінарності в наданні соціальної підтримки, щоб надати можливість означеній групі отримувачів соціальних послуг бути активним членом своєї власної сім'ї, громади та суспільства зокрема; врахування проблем та потреб, а також типів сімей учасників АТО/ООС для ефективного надання різних видів соціальної підтримки; підвищення професійної компетентності фахівців із соціальної роботи шляхом збагачення методами, формами та засобами соціальної підтримки сімей учасників АТО/ООС, що дасть змогу розширити межі застосування та покращити якість надання підтримки; підсилення практичної спрямованості підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної, суспільно значущої й благодійної діяльності в цьому напрямі, що сприятиме розвитку професійних навичок у майбутніх соціальних працівників, які працюватимуть з учасниками АТО/ООС та членами їхніх сімей.

У дисертації розкрито змістове наповнення комплексної програми «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС» відповідно до основних тематичних блоків: інформаційна підтримка, правова підтримка, психологічна підтримка, соціально-педагогічна підтримка, соціально-гуманітарна підтримка, допомога в соціальній адаптації та інтеграції.

Успішність реалізації програмно-змістового забезпечення соціальної підтримки сімей учасників АТО/ООС визначається впровадженням дієвих форм, методів та заходів різних видів соціальної підтримки, які було теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено їхню дієвість. Впровадження комплексної програми «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС» у діяльність недержавних організацій дало змогу якісно надати соціальну підтримку цій групі отримувачів соціальних послуг, розв'язати їхні актуальні проблеми, задовольнити потреби та покращити їхній психоемоційний стан. Розроблення навчального змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями» та його реалізація у підготовці фахівців недержавних організацій перед впровадженням Комплексної програми дало змогу фахівцям засвоїти теоретичні знання, щодо сутності та особливостей соціальної роботи з цією групою отримувачів соціальних послуг, здобути практичні вміння та навички підбору ефективних методів та форм роботи із сім'ями учасників АТО/ООС, відпрацювати вміння прогнозувати результати роботи. Також його

включення до освітньо-професійних програм зі спеціальності «Соціальна робота», що надало змогу збагатити теоретичну підготовку здобувачів вищої освіти знаннями про соціальну роботу з цією групою отримувачів соціальних послуг, мотивувати їх до соціально корисної, волонтерської та благодійної діяльності в соціальній підтримці сімей учасників АТО/ООС.

Дієвість упровадження програмно-змістового забезпечення сімей учасників АТО/ООС в умовах недержавних організацій підтверджена позитивною динамікою, яка була виявлена в процесі здійснення контрольного експерименту. Результати контрольного зрізу зафіксували наявність позитивної динаміки в задоволенні потреби в різних видах соціальної підтримки та покращенні психоемоційного стану кожного члена сімей учасників АТО/ООС, які брали участь у формувальному експерименті та їхню високу оцінку якості наданої підтримки.

Загальні висновки об'єктивно ґрунтуються на результатах дослідження, висвітлених у розділах, а відтак, поширюють їх зміст і важливість у контексті висунутих авторкою позицій.

Роботу вирізняють численні таблиці, схеми, рисунки, змістовні додатки, які покращують візуальне сприйняття дисертації і є цінним матеріалом для теоретиків і практиків соціальної роботи.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Висловлені у дисертації положення та ідеї є самостійними, виваженими, добре продуманими, експериментально перевіреними й оригінальними. Аналіз тексту дає підстави констатувати дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності вповні.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове та практичне значення здобутих дисертанткою результатів дослідження, все ж вважаємо за доцільне назвати деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. У дисертації авторкою вдало здійснено порівняльний аналіз завдань та напрямів роботи недержавних організацій щодо соціальної підтримки учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей, представлено результати у вигляді таблиці у додатку Е. На нашу думку, робота б значно виграла, якби дана таблиця була в основному тексті дисертації.

2. У підрозділі 3.1. «Розроблення та апробація програмно-змістового забезпечення соціальної підтримки недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції» розкрито зміст Комплексної програми «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС» та зазначено що комплекс заходів із соціальної підтримки здійснюється міждисциплінарною командою, до складу якої можуть входити соціальні працівники, соціальні педагоги, аніматори, юристи, фахівці центрів зайнятості, психологи, психотерапевти, арттерапевти, реабілітологи та ін. Робота значно виграла, якщо б авторка детальніше описала процедуру створення міждисциплінарної команди та алгоритм дій її членів у процесі реалізації комплексної програми «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС».

3. Розроблена та впроваджена Дулею Аліною Володимирівною Комплексна програма «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС» в діяльність недержавних організацій охопила різні цільові групи, а саме: учасники АТО/ООС, дружини, батьки учасників АТО/ООС, діти. Також в межах цієї програми були запропоновані заходи для різних типів сімей (сім'ї учасників АТО/ООС, де один із її членів зараз перебуває в зоні бойових дій; сім'ї учасників АТО/ООС, де один із її членів повернувся із зони бойових дій; сім'ї учасників АТО/ООС, які розучились; сім'ї, де один із її членів є інвалідом війни; сім'ї загиблих учасників АТО/ООС), поза увагою залишились лише учасниці бойових дій. На нашу думку, доречно було до комплексної програми включити заходи, які б були спрямовані на учасниць бойових дій, це б дозволило розкрити гендерний аспект соціальної підтримки.

4. Комплексна програма «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС» має шість тематичних блоків: «Інформаційна підтримка», «Правова підтримка», «Психологічна підтримка», «Соціально-педагогічна підтримка», «Соціально-гуманітарна підтримка» та «Допомога в соціальній адаптації та інтеграції», які передбачають великий спектр заходів, форм та методів роботи, що чітко визначені під цільову аудиторію. На нашу думку, робота значно виграла б, якщо авторка представила не лише результати реалізації кожного тематичного блоку, але й детальніше описала, які форми та методи комплексної програми «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС» були найбільш ефективними.

5. У дисертації авторкою представлено зміст програми навчального змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми

сім'ями» (с.172-174) та представлено розгорнуті результати навчання фахівців із соціальної роботи за даним модулем, які забезпечували реалізацію Комплексної програми «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС» (додаток М). Ми вважаємо, що результати навчання фахівців із соціальної роботи треба було б розмістити у підручнику чи науковій статті. Це б дозволило мотивувати фахівців державних та недержавних організацій до підвищення кваліфікації з питань соціальної підтримки сімей учасників АТО/ООС та якісного надання соціальних послуг, а також введення в освітній процес підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи цієї дисципліни, адже враховуючи сучасну ситуацію в Україні, все більшої актуальності набуває питання надання соціальної підтримки учасникам бойових дій та членам їхніх сімей висококваліфікованими фахівцями.

Зазначені побажання й зауваження не є категоричними та не знижують теоретичної й практичної цінності проведеного дослідження, яке є цілісним, має незаперечну наукову новизну та практичне значення.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей

Констатуємо, що здобувачка, Дуля Аліна Володимирівна, має високий рівень теоретичних знань, практичних умінь, навичок і компетентностей. Вона здатна самостійно проводити дослідження, робити висновки й доводити свою наукову позицію. Неабияке значення має вміння дослідниці бачити проблемні питання та визначати перспективи дослідження. Усі представлені нами міркування мають характер не зауважень, а швидше – є роздумами щодо актуальності теми та здобутих результатів дисертаційного дослідження Аліни Володимирівни Дулі.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам

Незважаючи на висловлені дискусійні положення та рекомендації, наголошуємо на високому теоретико-методологічному рівні рецензованої роботи, на її беззаперечній актуальності для сучасної теорії та практики соціальної роботи, науковій новизні та практичному значенні. Дисертаційне дослідження Аліни Володимирівни Дулі відповідає вимогам МОН України до науково-дослідницьких праць.

Дисертація «Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції» є завершеною науковою працею, у

якій її авторка, Дуля Аліна Володимирівна, отримала нові науково обгрунтовані та експериментально перевірені результати.

Означена дисертаційна робота відповідає вимогам п.6-9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. а № 155/30023, а її авторка, Дуля Аліна Володимирівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи факультету психології,
соціальної роботи та спеціальної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

Тетяна СПІРИНА

